

ИК УНИСКОРП – Иво Андрич – Мостът на Дрина – откъс

Те знаеха, че мостът бил построен от великия везир Мехмед паша, чието родно село Соколовичи се намира тук, зад една от планините, окръжаващи моста и касабата. Само един везир би могъл да даде всичко необходимо, за да се съгради това трайно каменно чудо. (В съзнанието на момчетата везирът е нещо блестящо, грамадно, страшно и неясно.) Строил го Майстор Раде, който би трябвало да живее стотици години, за да построи всичко красиво и трайно по сръбските земи, легендарен и наистина анонимен майстор, какъвто всеки народ си представя и желае, защото не обича много-много да помни, нито да е задължен някому, дори и в спомените си. Знаеха, че вила бродница пречила на строежа, тъй както винаги и навсякъде някой пречи на който и да е строеж – нощем тя рушала онова, което било съзиждано денем. Докато „нещо“ не проговорило от водата и не посъветвало Майстор Раде да намери две невръстни деца близначета, брат и сестра, на име Стоя и Остоя и да ги зазида в средните стълбове на моста. Веднага започнало търсенето на такива деца из цяла Босна. Обещана била награда на онзи, който ги намери и доведе.

Най-после сеймените намерили в едно далечно село две близначета, още кърмачета, и ги отнели със силата на везирската власт, ала когато ги повели, майката не искала да се отдели от тях – ридаела, нареждала и безчувствена към ругатните и ударите, се довялякла подире им чак до Вишеград. Тук успяла да се добере до майстора.

Децата били зазидани, защото нямало как да не го сторят, ала майсторът, както казват, се смилил и оставил отвори на стълбовете, през които клетата майка да може да кърми своите пожертвани деца. Това са ония фино изрязани слепи прозорци, тесни като бойници, в които сега вият гнезда дивите гълъби. Вече стотици години, като спомен, от стените тече майчина кърма – онези тънки бели струйки, които в определено време на годината се

процеждат от безупречните спойки и оставят незаличима диря върху камъка. (Представата за майчиното мляко поражда в съзнанието на децата нещо твърде близко и сладостно, ала също така неясно и тайнствено като везирите и майсторите и това ги смущава и отблъсква.) Хората изстъргват млечните следи от стълбовете и ги продават като лечебен прах на родилките, които нямат кърма.

На централния стълб на моста, под капията има един голям отвор – тесен и въздълъг проход без вратичка, подобен на исполинска бойница. В този стълб, казват, се намирала голяма стая, мрачна зала, в която живеел черният Арапин. Това го знаят всички деца. В техните сънища и надлъгвания той играе голяма роля. Онзи, на когото му се присъни, трябва да умре. Нито едно дете още не го е видяло, защото децата не умират. Ала една нощ го зърнал Хамид – астматичният и вечно пиян или махмурлия хамалин с кръвясали очи, и умрял още същата нощ тук, край стената. Наистина бил къоркютук пиян и легнал да спи направо на моста при температура минус петнайсет градуса. Децата често се взираат от брега в мрачния отвор като в бездна, която ги плаши и привлича. Наговарят се всички да гледат втренчено и който пръв види нещо, да извика. Кокорят се в широката мрачна пролука, тръпнейки от любопитство и страх, докато на някое анемично момче не му се привиди, че отворът, досущ като черно перде, започва да се люлее и да мърда, или докато някой присмехулник и зевзек (винаги се намира такъв) не викне: „Арапина!“, и не хукне уж да бяга. Това разваля играта и предизвиква разочарованието и негодуванието на онези, които обичат игрите на въображението, мразят иронията и вярват, че при внимателно взиране може наистина да се види и да се преживее нещо. А нощем насън много от тях се борят и сражават с Арапина на живот и смърт чак докато майките им не ги събудят и не ги отърват от кошмара. И докато им дадат да пийнат студена вода („да прогонят ужаса“) и ги накарат да изрекат Божието име, момчетата, преуморени от игра през деня, заспиват отново здрав

детски сън, в който страховете още не могат да вземат връх и не траят дълго.

Над моста, на стръмния бряг от сив варовик, от едната и от другата страна се виждат овални вдлъбнатини, все две по две, на правилни разстояния, сякаш в камъка са врязани следи от копитата на кон със свръхестествена големина; те идват отгоре, от Стария град, спускат се по канарите до реката и се появяват отново на отсрещния бряг, където се губят под тъмната пръст и треволяка.

Децата, които лете по цял ден ловят рибки покрай каменистия бряг, знаят, че това са следи от отколешни времена и от стари войни. Тогава на земята живеели големи юнаци, камъкът бил още незрял и мек като пръст, а конете, също като юнаците, имали исполински ръст. Само че за сръбските деца това са следи от копитата на коня Шарколия, останали от времето, когато Крали Марко бил затворен в тъмница горе, в Стария град, и избягал оттам, спуснал се по баира и прескочил Дрина, на която тогава нямало мост. Турските деца пък знаят, че не е бил Крали Марко, нито пък е могъл да бъде (защото откъде у един гяур и копеле такава сила и такъв кон!), а Алия Джержезел на своята крилата арабска кобила, който, както се знае, презирал саловете и салджиите и прескачал реките, сякаш са ручейчета. Те дори не спорят за това – дотолкова и едните, и другите са убедени в правотата си. И няма случай, при който някой да е успял да разубеди някого или пък някой да е променил мнението си.

В тези вдлъбнатини, които са кръгли, но широки и дълбоки, подобни на големи гаванки, след дъжд дълго се задържа вода като в каменни съдове. Децата наричат тези ямки, пълни със застояла дъждовна вода, бунари и държат в тях – и едните, и другите без оглед на вярата – дребни рибки, мрени и платики, които ловят с въдица.

А на левия бряг, отстрани, току над друма има една възголяма могила, пръстена, но от някаква твърда почва – сива и каменна. На нея не расте и не цъфти нищо освен някаква рядка тревица, корава и бодлива като стоманена тел. Тази могила е целта и границата на всички детски игри

около моста. Мястото някога се наричало Радисавов гроб. Разправят, че Радисав бил сръбски големец, силен мъж. И когато везирът Мехмед паша си наумил да строи мост на Дрина и изпратил хората си, всичко се подчинило и се хванало да работи ангария, само тоя Радисав се опълчил, разбунтувал народа и заръчал на везира да се откаже от намерението си, защото няма да издигне мост на Дрина. Голям зор видял везирът, докато се справи с него, понеже Радисав бил юнак над юнаците, не го ловяла ни пушка, ни сабя, нито пък имало въжета и вериги, с които да го вържат – късал всичко все едно конци. Такава муска имал. И кой знае какво щяло да стане и дали везирът изобщо щял да построи моста, ако не се намерил някой от неговите хора, мъдър и опитен, който да подкупи и разпита слугата на Радисав. Тъй Радисав бил изненадан и удушен, докато спял, като бил вързан с копринени върви, защото неговият талисман бил безпомощен единствено срещу коприна. Нашите жени вярват, че има по една нощ в годината, когато може да се види как върху могилата направо от небето пада силна бяла светлина. И то някъде през есента, между Голяма и Малка Богородица. Ала момчетата, които уж вярваха, ама не съвсем, и оставаха да бдят до прозореча с изглед към гроба на Радисав, никога не успяваха да видят небесния огън, защото сънят ги оборваше още преди полунощ. Затова пък пътниците, които нямаха подобни намерения, виждаха някакво бяло сияние на могилата над моста, когато се връщаха нощем в касабата.

Турците в касабата пък, напротив, разправяха открай време, че на това място загинал като шехит дервиш на име шейх Турхания, който бил голям юначага и бранел тук Дрина от някаква гяурска войска. Самият дервиш пожелал на мястото да няма нито нишан, нито тюрбе – тъй искал да бъде погребан, без знак и белег, за да не се знае, че е тук. Защото, ако пак нахлуела гяурска войска насам, той щял да стане от хълмчето и да я спре, да не ѝ позволи да мръдне и крачка от вишеградския мост, както го сторил някога. Затова само небето озарява понякога със светлината си неговия гроб.

Тъй в невинни игри или детски мечти преминава животът на касабалийските деца под моста и около него. А с първите години на зрелостта той се пренася на моста, точно на капията, където младежкото въображение намира друга храна и нови простори, но и където вече започват житейските грижи, борби и дейности.

На капията и около нея се случват първите любовни мечти, първите мимолетни срещи, задирияния и шушукания. Тук стават и първите альш-вериши и пазарлъци, кавги и спогаждания, срещи и причаквания. Тук, на оградата на каменния мост, се изкарват за продан първите череши, дини и пъпеши, сутрешни питиета и горещи симиди. Ала тук се събират и просяци, и куци, и сакати, също както и млади и здрави люде, дошли да се покажат или да се видят с други, както и всички, които имат да изнесат каквото и да било, особено плодове, дрехи или оръжие. Тук често сядат зрели и уважавани мъже да си поговорят за обществените работи и общите грижи, ала още по-често младежи, които не се интересуват от нищо друго освен от песни и шеги. Тук при големи събития и исторически промени се излагат възвания и призови (на издигнатата стена, под мраморната плоча с турския надпис и над чешмата), ала също тук чак до 1878 година са бесени или набивани на кол главите на всички, които по някаква причина са погубвани, а погубванията в тази касаба на границата, особено в размирни години, са чести, а в някои времена, както ще видим, и всекидневни.

По моста не могат да минат нито сватбари, нито погребални шествия, без да спрат на капията. Тук сватбарите обикновено се приготвят и подреждат, преди да влязат в чаршията. Ако времената са мирни и безгрижни, според обичая се черпят с ракия и паят, извиват хоро и често се задържат много по-дълго, отколкото са предполагали. А при погребения онези, които носят покойника, редовно го оставят, за да си починат малко тук, на капията, където във всички случаи е минала по-голяма част от живота му.

Капията е най-важната точка на моста, също както мостът е най-важната част на града или, както е написал в своя пътепис един турски пътешественик, когото вишеградчани добре нагостили: „...неговата капия е сърцето на моста, а той е сърцето на тази касаба, която трябва да остане в сърцето на всеки.“ Тя показва до каква степен старите майстори строители, за които се разправя, че се борили с вили и най-различни хали, и на които им се налагало да зазиждат живи деца, са имали усет не само за здравината и хубостта на строежа, ала и за ползата и удобството от него и за най-далечните поколения. А когато човек опознае живота тук и поразмисли над него, трябва да си признае, че наистина малцина в Босна имат такова удобство и такава наслада, каквито всеки, дори последният вишеградчанин, може да получи на капията.

Разбира се, това не се отнася за зимата, защото тогава по моста минава само онзи, на когото му се налага, ала и той ускорява крачка и навежда глава от студения вятър, който постоянно духа над реката. Естествено, тогава никой не се задържа на откритите тераси. Ала по всяко друго време на годината капията е истинска благодат за мало и голямо. Всеки тукашен гражданин може по всяко време на денонощието да дойде тук и да седне на софата или да се помотае по работа или в разговор. Издадена и извисена на около петнайсетина метра над буйната зелена река, каменната софа се рее над водната шир, между тъмнозелените хълмове от трите страни, с небето, облаците или звездите над себе си, с открития хоризонт надолу по течението като тесен амфитеатър, затворен в дъното от модрите планини.